

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

*Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου
Διευθύντρια του Εργαστηρίου «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη
και Διαμεσολάβηση», Εμπειρογνώμων Ο.Η.Ε.*

※

Παρουσίαση της μονογραφίας του Δρ. Κ. Πανάγου

**«Πρότυπα και γενικές αρχές
του ποινικού δικαίου ανηλίκων -
Κατευθύνσεις για τη συνδιαλλαγή
δράστη και θύματος»**

(Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Ε.Ε., Αθήνα, 2023)

Η επανορθωτική ή αποκαταστατική δικαιοσύνη αποτελεί μια ιδιαίτερη πρόκληση για τα σύγχρονα δικαιικά συστήματα, καθώς υιοθετεί μια εναλλακτική αντίληψη σχετικά με το έγκλημα και τον κοινωνικό του έλεγχο και αναβαθμίζει τη θέση του θύματος στην ποινική διαδικασία. Ενισχύει το λόγο και την ελεύθερη έκφραση των άμεσα εμπλεκόμενων ατόμων, μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες ανάλογα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις του εγκλήματος και την κατάσταση των φυσικών προσώπων που εμπλέκονται μέσα στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Οι εφαρμογές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης επικεντρώνονται στην επανόρθωση των βλαβών και απωλειών, στην αποκατάσταση της αξιοπρέπειας και στην πρόληψη της μελλοντικής αδικίας και της υποτροπής. Στο νομικό πλαίσιο, οι εφαρμογές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης δεν εκτοπίζουν πλήρως τα κρατούντα μοντέλα της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά λειτουργούν ως συμπληρωματικές ή εναλλακτικές διαδικασίες τόσο σε ανήλικους όσο και σε ενήλικους παραβάτες.

Ταυτόχρονα, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ένας καινούργιος κλάδος του δικαίου τελεί υπό διαρκή διαμόρφωση και τείνει να συγκροτηθεί ως αυτούσιος. Πρόκειται για το Δίκαιο του Παιδιού, που ενσωματώνει όχι μόνο ένα μεγάλο απόθεμα θεσμικών κειμένων, αλλά και εφαρμοσμένων πολιτικών στην κατεύθυνση της προστασίας και της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των παιδιών. Τα θεσμικά κείμενα, καθώς και οι πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται στο διεθνές και κυρίως

ευρωπαϊκό περιβάλλον φαίνεται να ευνοούν την διαμόρφωση χαρακτηριστικών μια νέας τάσης δικαιοσύνης παράλληλα προς την αποκαταστατική δικαιοσύνη που ενισχύει τα δικαιώματα των θυμάτων. Είναι μια νέα φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη, σε αλληλεξάρτηση με την ανάγκη διαμόρφωσης όχι μόνο ενός νέου κλάδου δικαίου, επονομαζόμενου ως «δίκαιο του παιδιού», με ερείσματα στην κοινωνιολογία του παιδιού, τις παιδαγωγικές επιστήμες, τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.α., αλλά επίσης και της καθιέρωσης μιας άλλης οπτικής, της «οπτικής του παιδιού» (child perspective). Το παιδί πλέον από αντικείμενο προστασίας έγινε υποκείμενο δικαιωμάτων.

Το αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη – θύματος προβλέφθηκε με τον ν. 3189/2003 και παραπέμπει στη λογική επανορθωτικής δικαιοσύνης. Ωστόσο, για χρόνια παρατηρήθηκε στασιμότητα ως προς τη μεταβολή της δικαστικής πρακτικής και περιορισμένη χρήση του μέτρου, γεγονός που αντανάκλα την έλλειψη πόρων, εκπαίδευσης των επαγγελματιών και κατάλληλων δομών. Οι Επιμελητές Ανηλίκων, στους οποίους ανατέθηκε ο ρόλος του διαμεσολαβητή, προσπαθούσαν να εφαρμόζουν τη διαμεσολάβηση, δίχως όμως να έχουν επαρκή κατάρτιση και εκπαίδευση παρά μόνο σχετική ενημέρωση, με αποτέλεσμα συνήθως να την αποφεύγουν. Για τον λόγο αυτό, ήταν αναγκαία η συμφωνία που υπέγραψαν τον Μάρτιο του 2017 το Εργαστήριο «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη και Διαμεσολάβηση» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με το Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) και τον Σύνδεσμο Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων (ΣΕΔΑ) για την υλοποίηση επιμορφωτικών προγραμμάτων.

Στο πλαίσιο αυτής της συμφωνίας, υλοποιήθηκαν από τον Σεπτέμβριο του 2017 έως τον Φεβρουάριο του 2020 έξι εβδομαδιαίοι κύκλοι επιμόρφωσης, στους οποίους συμμετείχαν σχεδόν το σύνολο των επιμελητών ανηλίκων της χώρας. Επιπρόσθετα, τον Μάρτιο του 2019 υλοποιήθηκε ένα Καινοτόμο Εργαστήριο Θεωρητικής και Βιωματικής Εκπαίδευσης, στο οποίο συμμετείχαν δικαστικοί λειτουργοί και σπουδαστές της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών με πρωτοβουλία του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων και Διά Βίου Εκπαίδευσης των Εισαγγελικών Λειτουργών της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με την έκδοση της Εγκυκλίου 7/2019 από την Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου κ. Ξένη Δημητρίου-Βασιλοπούλου, η

οποία παρείχε διευκρινιστικές κατευθύνσεις με στόχο την προαγωγή της εφαρμογής του μέτρου.

Ο κ. Πανάγος προσκλήθηκε από τη γράφουσα να συμμετάσχει ως εκπαιδευτής / εισηγητής στην επιμόρφωση των επιμελητών ανηλίκων και των δικαστικών λειτουργών, ενώ αργότερα συμμετείχε και στον σχεδιασμό του δεύτερου κύκλου του προγράμματος (ως μέλος της αρμόδιας ομάδας εργασίας του ΕΚΔΔΑ). Βασισμένος στη διπλωματική εργασία που είχε ήδη εκπονήσει στο London School of Economics and Political Science (LSE) και στις μεταγενέστερες μελέτες του, συμμετείχε στο κομμάτι της εκπαίδευσης που αφορούσε το νομικό πλαίσιο σχετικά με το μέτρο της συνδιαλλαγής, καθώς και το εγκληματολογικό του υπόβαθρο και συνέβαλε ουσιαστικά όχι μόνο στη μετάδοση γνώσεων προς τους εκπαιδευόμενους, αλλά συνολικά στην επιτυχία των εκπαιδύσεων. Εκτός από τις μελέτες της γράφουσας, η Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου αξιοποίησε επίσης στην Εγκύκλιο που εξέδωσε τις μελέτες του κ. Πανάγου. Επομένως, η ερευνητική του ενασχόληση με τη συνδιαλλαγή είναι πολυετής και έχει ήδη αποδώσει επιστημονικούς «καρπούς».

Με τη συγκεκριμένη μονογραφία, ο συγγραφέας πραγματοποιεί επιπλέον βήματα στην ανάλυση του θέματος. Εστιάζει στο «ιδιόμορφο» (όπως το αποκαλεί) αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη και θύματος, δεδομένου ότι εμπλέκει ενεργά τον παθόντα στην εφαρμογή του ποινικού δικαίου. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα του έργου έγκειται στο ότι δεν περιορίζεται στην εξέταση του μέτρου υπό το πρίσμα της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Αντίθετα, ο συγγραφέας εξετάζει επίσης τα πρότυπα και τις γενικές αρχές του ποινικού δικαίου ανηλίκων εν γένει, ενώ λαμβάνει επίσης υπόψη τα πορίσματα της θυματολογίας για την ανάλυση της συνδιαλλαγής. Με τον τρόπο αυτό, ο Δρ. Κ. Πανάγος συμβάλλει στη μελέτη της ποινικής δικαιοσύνης των ανηλίκων ευρύτερα υπό ένα εγκληματολογικό και θυματολογικό πρίσμα.

Στο πρώτο μέρος, πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας αναλύει την προνοιακή και τη διαχειριστική εκδοχή του αναμορφωτικού ιδεώδους, το δικαϊκό πρότυπο, τη θεωρία της διαδικαστικής δικαιοσύνης και το πρότυπο της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης με βάση τη βιβλιογραφία και το ήπιο δίκαιο (soft law). Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύει τις κατευθύνσεις που παρέχουν για την ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων. Το δεύτερο μέρος της μονογραφίας εστιάζει στην επανορθωτική δικαιοσύνη και αποτελεί μια αυτοτελή συμβολή στη θεωρητική συζήτηση, δε-

δομένου ότι συστηματοποιεί τον σύγχρονο προβληματισμό σχετικά το θέμα, ενώ αναδεικνύει τις ομοιότητες και τις διαφορές της επανορθωτικής δικαιοσύνης με τις διάφορες πτυχές του αναμορφωτικού ιδεώδους και το δικαιοκώ πρότυπο.

Στο τρίτο μέρος, ο συγγραφέας συστηματοποιεί τις γενικές αρχές του δικαιοκώ κλάδου και τονίζει τις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες των δικαστικών λειτουργών (επισημαίνοντας τη σημασία της εγκληματολογίας και της διεπιστημονικότητας στο πλαίσιο των νομικών σπουδών). Επίσης, παρουσιάζει τη μεθοδολογία εργασίας των επιμελητών ανηλικών στην ποινική διαδικασία. Το τέταρτο μέρος επικεντρώνεται στο νομικό πλαίσιο σχετικά με τη συνδιαλλαγή μέσα από την εξέταση των πολύπτυχων θεμάτων που εγείρονται υπό το πρίσμα της εγκληματολογίας. Παράλληλα, παρεμβάλλει στην εγκληματολογική και νομική ανάλυση αποσπάσματα των συνεντεύξεων που πραγματοποίησε ο ίδιος με επιμελητές ανηλικών (τους «ερευνητικούς του συνεργάτες», όπως τους ονομάζει). Μέσα από την αφήγηση των συμμετεχόντων στην εμπειρική έρευνα και την παρουσίαση συγκεκριμένων υποθέσεων που έχουν απασχολήσει τα δικαστήρια, αναδεικνύεται η σημασία της συνδιαλλαγής για τη διαπαιδαγώγηση των ανήλικων παραβατών του ποινικού νόμου, την ικανοποίηση των αναγκών των θυμάτων, αλλά και τα διλήμματα και τα πρακτικά ζητήματα που εγείρονται κατά την εφαρμογή του μέτρου.

Ο Δρ. Κ. Πανάγος πραγματοποιεί, λοιπόν, μια ολιστική ανάλυση του μέτρου της συνδιαλλαγής. Στο πλαίσιο αυτό, εισφέρει επίσης μια θυματο-κεντρική προσέγγιση του ποινικού δικαιοκώ ανηλικών γενικότερα, αναδεικνύοντας τις ιδιαιτερότητες της θέσης του παθόντος στα Δικαστήρια Ανηλικών. Το στοιχείο αυτό διαθέτει επίσης πρωτοτυπία για τα ελληνικά δεδομένα. Ο συγγραφέας εστιάζει στην πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης των παθόντων, τόσο των ενηλικών όσο και των ανηλικών. Επισημαίνει τη σημασία της θέσπισης ενός διαδικαστικού και δεοντολογικού πλαισίου για την εφαρμογή της συνδιαλλαγής, που θα συμβάλλει στη θωράκιση των δικαιωμάτων του ανήλικου κατηγορουμένου, αλλά και στην προστασία του (ανήλικου) θύματος. Στον επίλογο της μελέτης παραθέτει ένα ολοκληρωμένο προτεινόμενο διαδικαστικό πλαίσιο, στο οποίο αποκρυσταλλώνονται τα πορίσματα της θεωρητικής και της εμπειρικής του έρευνας.

Ο συγγραφέας εξειδικεύει εν τέλει τη γενικότερη μεθοδολογία της διαμεσολάβησης και το πρόταγμα της φιλικής προς το παιδί δικαιο-

σύνης στο ιδιαίτερο πεδίο του ελληνικού συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι εντάσσει το ποινικό δίκαιο ανηλίκων στον ευρύτερο κλάδο του Δικαίου του Παιδιού. Προσδιορίζει την αυτοτελή δογματική του βάση και τα θεωρητικά του θεμέλια. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύει την ευρύτερη σημασία του συγκεκριμένου κλάδου για την πρακτική των φορέων της ποινικής δικαιοσύνης. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν την αξία του έργου, που το καταστούν χρήσιμο για τους επιστήμονες (νομικούς, κοινωνιολόγους, ψυχολόγους κλπ.) που ασχολούνται με την εγκληματολογία, τη θυματολογία και τη μελέτη της ποινικής δικαιοσύνης. Είναι επίσης ένα απαραίτητο εργαλείο για τους επαγγελματίες του πεδίου, ιδίως τους δικαστικούς λειτουργούς και τους επιμελητές ανηλίκων.

Το πόνημα του Δρ. Κ. Πανάγου έρχεται να προστεθεί σε μία σειρά πρωτότυπων και αυτοδύναμων δημοσιεύσεων του συγγραφέα, με τη μορφή βιβλίων και μονογραφιών. Όπως και στα προηγούμενα έργα του, έτσι κι εδώ, ο Δρ. Κ. Πανάγος αντιμετωπίζει το προς μελέτη αντικείμενο με μεθοδικότητα και επιστημονολογική αυστηρότητα, πολύπλευρη και διεπιστημονική ανάλυση, πλήρη τεκμηρίωση, κριτική σκέψη και με έναν εξαιρετικά δομημένο επιστημονικό λόγο.

Αποτελεί τιμή για τη χώρα μας που η συσσωρευμένη γνώση του συγγραφέα και σε αυτό το βιβλίο δημοσιεύεται στην ελληνική γλώσσα και είναι προσίτο σε όσους ασχολούνται (και θα ασχοληθούν στο μέλλον) με τις σχετικές θεματικές. Αποτελεί επίσης σημαντική παρακαταθήκη για την ακαδημία, την έρευνα και την πράξη. Και σε πιο προσωπικό επίπεδο, ήταν και είναι ιδιαίτερη χαρά και τιμή η συνεργασία μου με τον Δρ. Κ. Πανάγο, όχι μόνο για την άψογη επιστημονική συνεργασία, αλλά κυρίως για το ήθος του κ. Πανάγου. Ο συγγραφέας μέσα από την διαρκή επιστημονική του παρουσία, καθώς και με αυτό το βιβλίο του αποδεικνύει -σε πείσμα των καιρών- ότι άξιοι, ικανοί και νέοι επιστήμονες εμπλουτίζουν το επιστημονικό δυναμικό της χώρας μας, δίνοντας μας ελπίδα και όραμα για το μέλλον.